

Купешова С.Т.,
Тажиева С.К.,
Нурмагамбетова А.М.

**Қазақстан
Республикасындағы
инновациялық қызметтің
дамуы жолындағы бірқатар
мәселелер**

Қазақстанда инновациялық қызметті ұйымдастыру мен дамытуға бағытталған түрлі мемлекеттік бағдарламалар мен стратегиялар қабылданып, жүзеге асырылып, инновациялық инфрақұрылым қалыптастырылып жатыр. Бұл жай төңірегінде көптеген зерттеу жұмыстары жүргізіліп, мақалалар жарық көріп, өз өрістерін табуда. Бірақ бұл мәселе әлі де толық шешімін таба алмай жатыр, өйткені ғылымды бизнеспен ұштастыру өте күрделі процесс. Ғылым деген сөздің өзі кәсіпкерлерді қорқытып, сенімсіздікке әкеліп отыр, жастардың ғылыммен айналысуға деген ынтасы да жоғары емес. Жастарды ғылымға баулудың бір әдісі – ол технопарктік құрылымдардың инновациялық қызметін ұйымдастыру мен басқару үдерісіне магистранттар мен студенттерді қатыстыру, болашақта оларды осы инновацияларды өндіріске енгізетін компанияларда жұмыспен қамту, ғылыми қызметкерлердің статусын жоғарылату.

Инновациялық процестің ең басты мақсаты – инновация енгізу арқылы экономикалық, ғылыми-техникалық, экологиялық және әлеуметтік жағдайды жоғарылату, ол өз кезегінде елдің және аймақтардың бәсекеге қабілеттілігін арттырады. Қазақстанның қазіргі экономикалық жағдайында технологиялық инновацияларды жүзеге асыруға үлкен мүмкіндік бар, мысалы, машина және тау-кен өндіру үшін құрал-жабдықтар мен ауыл шаруашылық өндірісіне қажет құралдар жасау, ауыл шаруашылық өнімін сақтау үшін жаңа әдістер ойлап табу, ұйымдастыру және т.б.

Түйін сөздер: инновациялар, инновациялық қызмет, инновациялық инфрақұрылым, инновациялық стратегиялар.

Kupeshova S.T.,
Tazhieva S.K.,
Nurmagambetova A.M.

**Problems of development
of innovative activity in the
Republic of Kazakhstan**

There are a lot of projects and strategies are accepted to develop Kazakhstan's innovative activity, innovative infrastructure is carried out. A lot of expeditions are taking place, articles are written and developed. But this questions cannot be solved yet, because it hard to bind business with science. The word science frightens and mistrusts businessman, young people doesn't have will to do science. One way to attract young people to science is to build innovative activity of technopark structure and to involve students and magistrants to its managing process, to supply them with workplace connected with it and to improve the science status.

The main aim of innovative process is to improve economic, science-technic, ecological and social state of the country by entering innovation, therefore it will improve the competitiveness of the country. Nowadays Kazakhstan's economic state has big opportunity to carry out technological innovations, for example to make tools that are necessary to produce machine and to do the mining and agricultural production, to find and unite new methods to save the agricultural production.

Key words: Innovation, innovative activity, innovative infrastructure, innovation strategy.

Купешова С.Т.,
Тажиева С.К.,
Нурмагамбетова А.М.

**Проблемы развития
инновационной деятельности
в Республике Казахстан**

Анализ инновационной деятельности в Казахстане показывает, что цикл «наука–производство», то есть инновационный процесс завершается на начальных стадиях, иногда не выходя за пределы фундаментальных исследований или стадии изготовления опытного образца, поскольку отечественные предприятия не в состоянии внедрить их в производство.

Главной целью инновационного процесса является достижение экономического, научно-технического, экологического и социального эффекта, которые могут быть реализованы с внедрением инноваций. Необязательно производить компьютеры, мобильные телефоны, в условиях казахстанской экономики можно успешно осуществлять технологические инновации, например машины и оборудование для горнодобывающей, обрабатывающей и аграрной промышленности, организация новых методов хранения агропромышленной продукции и т.д.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, инновационная инфраструктура, стратегия инновации.

**ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫНДА-
ҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ҚЫЗМЕТТІҢ ДАМУЫ
ЖОЛЫНДАҒЫ
БІРҚАТАР МӘСЕЛЕЛЕР**

XXI ғасырдың бірінші он жылдығының басында, Тәуелсіз Қазақстанның инновациялық даму бағытының негізі қаланып, экономиканы әр тараптандырудың және шикізатқа тәуелділіктен кету бағыты тандалғанын көрсетті. Қазақстанда инновациялық экономиканың базасын құрудың шынайы қадамдары жасалды. Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаевтың бастамасымен «Қазақстан – 2030» стратегиялық құнды саясаты қабылданғаннан бастап, сол бағдарламада аталған бағыттар бойынша алға қойған барлық мақсаттарға жетуде, алда тұрған мәселелерді шешуде инновациялық даму ерекше маңызды рөл атқарады. Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі инновациялық даму тұжырымдамасы, «Қазақстан Республикасында инновацияларды дамыту және технологиялық жаңғыртуға жәрдемдесу жөніндегі» 2010-2014 жылдарға арналған бағдарлама, «Бизнестің даму картасы–2020», «Өнімділік – 2020», «Экспорт – 2020», және т.б. бағдарламалар инновациялық дамуға серпін берді. Президентіміздің халқына «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Жолдауында негізгі приоритеттік бағыттар ретінде инновациялық-индустриалды даму мен Ғылыми қамтымды экономика құру, жасыл экономикаға көшу бағыттарын айқындап берді.

Инновациялар дамуды тездететін, мақсатқа қол жеткізетін бірден-бір құрал десек те, ең алдымен инновацияларды жасауға, инновациялық қызметті ынталандыруға жағдай жасау қажет, басқару үдерісін бір жүйеге келтіру және мемлекеттік қолдауы мен қамқорлығы болуы тиіс.

Қазіргі таңда, Қазақстанда өнеркәсіптік кәсіпорындардың инновациялық белсенділігі төмен деңгейде болып отыр. Инновация саласындағы белсенділік бар-жоғы 2010 ж. – 5,2% 2012 ж. – 7,6%, 2014 ж. – 8,1%, құраған болатын. 1 сурет мәліметтері бойынша әрбір 100 кәсіпорынның тек қана 7-8-і ғана инновациялық қызметпен айналысады. Салыстыру үшін, көрші Ресейдің өзінде бұл көрсеткіш 13%, Германияда –69,7%, Бельгияда – 59,7%, Ирландияда – 56,7%, АҚШ-та – 50%, Венгрияда – 47%, Польшада – 38%, Чехияда – 36,6%, Түркияда – 33% құрап отыр.

1-сурет – Инновация саласындағы белсенділік деңгейі

Мұндай инновациялық белсенділіктің тым төмендігі және өндірістік сипаты жоқ салалардағы табыстылықтың жоғары болуы. Шынайы инновациялық жобалардың болмауы, яғни таңдайқақты инновациялық идеялардың жоқтығы; инновациялық жобалардан гөрі дәстүрлі инвестициялық жобалардың қаржыландырылуы. Әлемдік тәжірибеге сүйенсек, көптеген инновациялардың пайда болуы мемлекеттік емес ұйымдар мен орталықтардың, өндірістердің ықпалынан және белсенділігінен туындайды. Яғни, инновацияның пайда болуына мүдделі топтар белсенділік танытуы тиіс. Инвестициялардың көбі ірі монополиялық компанияларда шоғырланған, бұл салалардың шектен тыс жоғары табыстылықты қамтамасыз етуі басқа салалардың дамуына үлкен тосқауыл болып отырғаны жасырын емес. Келесі мәселе, инновацияға бейімді салалар туралы ақпараттың аздығы. Мысалы, дамыған елдерде инновацияға қызығушылығы бар тұлғалар үшін мемлекет инновациялық сипаттағы ақпараттарды таратып, олар үшін жасалған қолайлы жағдайларды туралы кеңестер беру орталықтарын құрған. Тағы бір мәселе, елімізде инновациялық нарықтың қалыптаспауы, яғни ішкі нарықта инновацияларды дайындайтын және оларды тұтынатын мүдделі топтардың және осы бағытта қызмет көрсететін ұйымдар мен орталықтар жүйесінің дамымауы. Қазіргі кезде еліміздегі инновациялық инфрақұрылым элементтері нақты өндіріспен байланыс жасамай-ақ өздерінің қызметтерін жетілдіргісі келеді. Отандық ұйымдардың ескі, тозығы жеткен техниканы мүмкіндігінше пайдалану арқылы қаржы ресурстарын үнемдеп, арзан жолды таң-

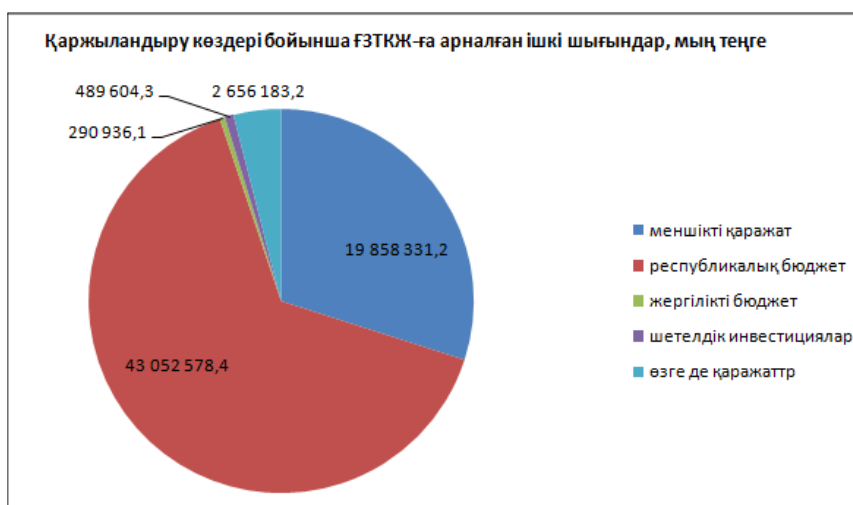
дап отыр. Мұндай жағдайда инновациялық даму қалай болары белгісіз.

Инновациясы бар кәсіпорындардың саны жылдан жылға азайып бара жатқан тенденциясы байқалады. Инновациялық белсенділік деңгейі жоғары көрсеткіштерге жете алмай құбылмалы болып келеді. Қалыпты даму байқалмай отыр. Бұл арада жеке меншік нысанындағы кәсіпорындардың белсенділігі мемлекеттік меншік нысанындағы кәсіпорындардың инновациялық белсенділігі төмендігін көрсетіп отыр. Кәсіпорындардың инновациялық қызметін дамытуға қауһары жоқтығын, қаражат тапшылығын айқындап отырғандай. Басты мәселе қаражат көзінде ғана емес, дәстүрлі бизнесті жалғастыра беру, ескі технологияны пайдалана беру, үйреншікті ісін жасап отырғаны белгілі. Инновацияға деген көзқарастың әлі де болса өзгермеуі, қызығушылықтың болмауы.

Әртүрлі елдерде ғылыми және инновациялық саясатты жүзеге асыруға, ЖҰӨ өңдеулері мен зерттеулеріне кететін шығындардың әртүрлі үлесі тиісті болады. Бұл жерде көшбасшы Швейцария болады, кейіннен Германия, Жапония, Швеция, Оңтүстік Корея және АҚШ. ҒЗТКЖ мен зерттеулерді қаржыландыру көлемі бойынша әлемнің көшбасшы елдерінің қатарына Жапония, Германия, Швеция, Швейцария, Оңтүстік Корея және АҚШ және Ұлыбритания, Франция, нидерланды, Италия, басқа да еуропалық мемлекеттер жатады. Ал мысалы, ғылыми-техникалық зерттеу жұмыстарына шығындар ЖҰӨ-нің 6-7% – АҚШ-та, Франция, Германия, Ұлыбритания және Италияда – 4-5%, Жапонияда – 3-3,5%, Канадада 2% құрайды. 2006 жылы ҒЗТКЖ-на

АҚШ – 343 млрд.АҚШ долларын жұмсап, рекордтық көрсеткіш орнатты. Бұл дүниежүзі бойынша ҒЗТКЖ-на жұмсалған қаражаттың 40% қамтиды! Ал 2009 жылы ҒЗТКЖ-на АҚШ – 246 млрд.АҚШ долларын (ЖІӨ-нің 2,9%) жұмсап, осы көрсеткіш бойынша ешкімге дес бермей келеді [8-150]. 2010 жылы әлем алпауыттарының көшбасшысы – АҚШ ҒЗТКЖ-на 193 млрд.АҚШ долларын құрап, әлем бойынша ҒЗТКЖ-на жұмсалған қаражаттың 38%!, Еуропа 161,8 Жапо-

ния 113,7, көлік саласының озаты Германия 53,8 млрд. АҚШ долларын жұмсады [24]. Отандық ғылым мен өндірісті бір арнаға жұмылдырылмайынша, осы дамыған елдердің қатарына қосылудың ауылы алыс болары сөзсіз. Ғылымның жетістіктерін өндірісте пайдалану маңызды мәселе болып қала бермек. 2-суретте көрсетілгендей Қазақстанда ғылыми зеріттеу жұмыстарына кеткен шығындардың басым бөлігі республикалық бюджет қаражаты болып отыр.

2-сурет – Қаржыландыру көздері бойынша ҒЗТКЖ-ға арналған ішкі шығындар, мың теңге

Жалпы, нарықтық экономика жағдайында мемлекет инновациялық қызметті тікелей қаржыландыра алмайды, оны жанама ынталандыру әдістерімен қолдап отырады. Инновациялық салада жеке меншік бизенстің үлесі жоғары болуы тиіс, өйткені инновациялар пайда табуға бағытталған компанияларда ғана тиімді жүзеге асырылады. Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, нарықтық қатынастар дами қоймаған жағдайда инновациялық қызметті мемлекеттік қолдаудың үлесі орасан зор, мысалы, инновациялық жобаларды қаржыландыруда мемлекеттің жеке бизнеспен серіктес болуы түрінде. Мысалы, Жапонияда ғылыми зерттеулер жеке лабораторияларда жасалады. Ал бұл түпкі зерттеулерге қарағанда қолданбалы зерттеулермен

айналысатынымен түсіндіріледі. Нарықтық институттары әлі дамымаған. Қазақстан үшін бұл принциптердің жүзеге асуы қиындықтар туғызып отыр.

Төмендегі 1-кестеге назар аударсақ, инновациялық өнімдерінің ЖІӨ-дегі үлесі, 0,66%-дан аспай отырғандығын көріп отырмыз. Бұл көп жағдайда кәсіпкерлердің және фирма-кәсіпорындардың тәуекелі жоғары инновациялық салаға енjarлық танытуымен қатысты болып отыр. Төмендегі диаграммаға сәйкес, 2007 жылы 1,53%, 2008 жылы 1,19% алдағы жылдарға қарағанда салыстырмалы жоғарырақ, ал 2009 жылы 0,69%, 2010 жылы 0,51% дейін түсіп кетті. 2011 жылы 0,66%, аз да болса алдыңғы жылмен салыстырғанда өсім байқалды.

1-кесте – Инновациялық өнімдердің ЖІӨ-дегі үлесі, %

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Инновациялық өнімдерінің ЖІӨ-дегі үлесі, %	0,69	0,51	0,66	0,86	1,25	1,69	1,50*

2008 жылдан бастап, инновациялық өнімдердің ЖІӨ-дегі үлесі төмендеуінің тенденциясы анық көрініп тұр. Дегенмен оны басқаша түсіндіруге де мүмкіндік туып отыр. Еске сала кетсек, сол жылы әлемді шарпыған «дүние жүзілік қаржылық дағдарысы» орын алып, әлем елдерінің экономикасына нұқсан келтірді. Соның әсерінен де болар, тек инновациялық сала емес, экономиканың басқа да салалары тоқырауға ұшырады. Бұл дағдарыс Қазақстанды да айналып кетпеді. Отандық кәсіпорындардың жағдайына, инновациялық саланы қолдауға кері әсерін тигізді. Соған қарамастан, экономистердің бұл мәселе жайлы пікірі екі түрлі. Біреулері Қазақстанның инновациялық дамуына жасалынған еңбектің де, қаржының да қайтарымдылығын көре алмай келеміз деседі, ал екіншілері еліміз азаттық алғанына не бары 20 жылға толды, «асар белесіміз, әлі алда» – дейді.

Соңғы 2007, 2008, 2009 жылдарда инновациялық өнімдердің құрылымы бойынша қайта енгізілген немесе едәуір технологиялық өзгерістерге ұшыраған өнімдер көлемі жетілдіруге ұшыраған өнімдерге қарағанда айтарлықтай өскендігі байқалады. Десе де еліміздегі инновациялық белсенділіктің төмендеген үрдісі байқалады. Бұл жағдай инновациялық құрылымы бар кәсіпорындардың санының қысқаруымен түсіндіруге болады.

Қазақстан экономикасының инновациялық жүйесіне тоқталсақ. Инновациялық қызметті басқарудың жүйесін тиімді етіп қалыптастыру қажет. Бірақ та аталған инновациялық жүйе осы қызмет түрін ұйымдастырудың, ынталандырудың және дамытудың идеалды моделі жоқ. Әр елдің өзінің тарихи даму сатыларынан өткен ұлттық инновациялық жүйесі бар. Француз экономистері Амаблем, Барре и Буайенің «Жа-

һандану эрасындағы инновациялық жүйе» атты еңбегінде осы жүйенің төрт түрін атап кетті: «нарықтық» (АҚШ, Ұлыбритания), «мезо-корпоративтік» (Жапония), «интеграциялы-еуропалық», (Германия, Франция, нидерланды, Италия) және «социал-демократиялық» (скандинавия елдері). ҰИЖ жіктеуде озық тәжірибе ретінде АҚШ, Жапония, Еуропа елдері қарастырылады. Кейінгі кездері экономистер бұл мемлекеттер қатарына Қытай Халық Республикасын қосып жүр. Қандай жүйе болмасын, қалай жұмыс атқаратыны белгісіз. Саяси немесе технологиялық әсер етудің нәтижелерін біліп-бағу мүмкін емес. Функционалдық байланыстар өте күрделі. Жүйенің бірден ойдағыдай сәтті іске асып кетуі уақытты талап етеді. Тәжірибеде ғана сынап аламыз. Соған қарамастан, еліміздің Ұлттық Инновациялық Жүйесі қалыптасты. 2005 жылы экономикамызда отандық ғылыми сыйымдылығы мол өндірісті қайта жаңғырту барысында және зияткерлік меншікті, ғылыми әлеуетті тиімді пайдалану мақсатында Ұлттық Инновациялық Жүйесін қалыптастыру және дамыту үшін 2005-2015 жылдарға арналған бағдарлама іске қосылды. Бағдарлама Отандық инновациялық жүйені қалыптастыратын, реттейтін негізгі құжат. Бұл жүйе Оңтүстік Шығыс Азия елдері: Малайзия, Сингапур және Шығыс елдері: Жапония, Оңтүстік Корея елдерінің инновациялық жүйесінен және тәжірибесінен бастау алады. Қазақстанда ұлттық инновациялық жүйенің келесі элементтерін атауға болады: ғылыми әлеует, қаржылық инфрақұрылым, инновациялық кәсіпкерлік, инновациялық инфрақұрылым. Еліміздің Ұлттық Инновациялық Жүйесінің мақсаты – шетел мен өзіміздің технология және барлық ресурстар мен әлеуетімізді пайдалана отырып, бәсекеге жарамды өнім шығаруды қамтамасыз ету.

Әдебиеттер

- 1 The World Bank. R&D expenditure (% in GDP). Date Views 12.03.2014. Retrieved from: data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS/countries.
- 2 <http://stat.gov.kz> ҚР ҰЭМ Статистика комитеті
- 3 Иновациялық менеджмент: Оқулық/Купешова С.: Қазақ университеті, 2015, 285 б.

References

- 1 The World Bank. R&D expenditure (% in GDP). Date Views 12.03.2014. Retrieved from: data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS/countries.
- 2 <http://stat.gov.kz> ҚР ҰЭМ Статистика комитеті
- 3 Inovacijalyk menedzhment: Oqulyk/Kupeshova S.: Kazak universiteti, 2015, 285 b.